

ВІД АВТОРА

До деякої міри цей твір є продовженням моєї книги нарисів "Станція Пугаловська". Проте, я намагався компонувати його так, щоб читачі, які "Станції Пугаловської" не читали, не мали труднощів із сприйманням змісту. Лише три чи чотири рази розповідь перегукується з моментами, навітленими в "Станції Пугаловській". Тому читачам, які з попереднім твором не ознайомлені, раджу прочитати його, а тоді вже присідати до цієї книги.

В "Фронтових дорогах", як і в "Станції Пугаловській"; нема нічого вигаданого, всі нариси оперті на фактах, лише прізвища деяких персонажів змінені із зрозумілих причин. Оскільки в книзі йдеться про події понад сорокрічної давности і оскільки все в ній відтворене з пам'яті, не виключено, що подавані мною дати в деяких епізодах не співпадатимуть з історичною хронологією, але не більше як на три-чотири тижні в один чи інший бік.

Намір написати цю книгу я виношував давно, бо хоч остання війна прокотилася вогненным смерчем по нашій землі із заходу на схід, а потім назад, на еміграції майже не появилася детальніших описів перебування українців в Червоній Армії. В цій книзі читач знайде досить фактажу від літа 1941 до весни 1944 року — все очима молодого українця.

Можливо, це занадто амбітно з мого боку, але цю книгу я писав як для сучасників, так і для грядучих поколінь, бо стосу творів на цю тему, що появилися в УРСР, дуже односторонні, а часто — наскрізь фальшиві.

Віталій Бєндєр

ПРОЛОГ

*Ех, дороги,
Курява й туман...*

Позалишалися вони, безкінечні степові дороги далеко, далеко позаді, закурилися пилом-димом і припали часом. Іноді зміряєш на мапі покручені лінії туди й назад, складеш докупи і ахнеш — півсвіту перейшов пішки!

І якби ж лише перейти! А ще ж ту довжелезну відстань треба було перетремтїти в страху, вимучитись в голоді й холоді, часто в спеку, коли сорочку на спині піт переїдав протягом одного маршу, а нерідко в дощ, коли, здавалося, і в кістках хлюпотїла вода.

*Ех, дороги,
Курява й туман,
Та в серцях тривога,
Й степовий бур'ян...*

Ця солдатська пісня з'явилася уже після того, коли більшість доріг щезла позаді, коли сувеніром від них залишався вічний зуд в ногах. А спочатку, в 41-му й 42-му, дорогам не було кінця, вкритим шарами пилуги в жару, а в дощ подібним: до безкінечних стрічок чорного, липкого тіста. Ідеш, було, забрьоханий до пояса, звиклий уже до захололих бійців обабіч, побитих коней, поторощених гармат, возів і залишків різного військового майна.

А проступить над головою небесна синява і поцілує щоку сонячний промінь, так відразу ж нагряне ревище сирен оскаженілих "штукасів" з їхніми червоними дзьобами і опущеними колесами, що так були схожі до кігтів шуліки. І від самісінького ранку й до пізнього вечора витріплюють з тебе душу сирени й завивання бомб. І ось так аж до Волги, а опісля знову назад.

Ех, дороги...

І досі вони мені сняться, і досі скрикую, проснувшись. На тих дорогах ми передчасно посивіли й постаріли. На тих дорогах канула наша юність і пурхнула в безвість молодість. Було, майне думка, адже у віці, коли б лише горяч з дівочих уст знімати,... і гірко, до сліз, скривишся.

*І кохання найпершого
Не зазнали відлунь.
Чужинецькими стежками
Пронеслась наша юнь...*

Давно те було. Але така вже людська вдача — чим далі відходиш від чогось, тим більше розчулюєшся і шкодуєш за тим, що залишилося в далечині. Сьогодні, які ненависні вони не були, але мені й доріг тих жаль. Іноді так хочеться потоптатися по них ще раз, тільки вже без “штукасів” над головою. Але все уляглося так, що й це нездійсниме.

Ну, що ж, тоді воскресимо їх такими, як вони в дійсності були. І пошли, Боже, щоб нашим нащадкам ніколи не довелося випити на них скільки горя й жаху, як довелося нам...

Р О З Г Р О М

Того року літо перехлюпнуло далеко в осінь. Половина жовтня минула, а жара як в липні. Скрізь над степом висить хмарою пилюка. Пилюка в роті, в ніздрях, у вухах, від неї свербить пострижена голова, вона вкриває тіло, її повно в одежі. Лясни долонею по сорочці — і клубком здіймається курява.

Вздовж степової ґрунтової дороги — поляглі нескошені хліба, висока кукурудза з вистиглими качанами, засохлі соняшники. Майже в кожного бійця в руці соняшникова шапка — всі пускають насіння, йдучи.

Раз-по-раз довжелезна колона зупиняється на дорозі. Деколи зупинки тривають по півгодини, немов би спереду якась несподівана перешкода. Вже перетнули кілька протитанкових ровів. Гори чорнозему, глини й вапняку викидали наверх змозолді руки тисяч і тисяч змобілізованих людей. Цікаво, чи ці рови зупинили хоч один ворожий танк?

Частини маршують від самого ранку від степового полустанку, на якому вивантажилися. В дорозі наш ешельон тричі бомбили ворожі літаки, одного разу у відкритому степу, коли потяг зупинився. Вилізши з вагонів розім'ятися, ми втопирили зір в західньому напрямі, шукуючи станцію, але ні її, ні семафора не угледіли. Спереду нас один за одним стояли безліч поїздів.

Вздовж залізничного насипу то ту, то там лежали скинені ушкоджені вагони, а також розбомблені паротяги, колесами вверх, як порізані підсвинки. І таке видовище протягом всієї подорожі.

Раптом із синього неба, як із засідки — дванадцять "штукасів". Виють сирени, землю устилають бомби. Хто тільки може, щосили біжить подалі від залізниці в кукурудзу, в соняшники, в узлісся. Скинувши вантаж, "штукаси" опісля полюють за окремими групами бійців в степу. Вони проносяться майже над нашими головами, поливаючи степ густим бортовим

вогнем. При одному їхньому залеті навіть видно, як німецький пілот сварився на нас п'ястуком.

Літаки, як зненацька настигли, так швидко й зникли. Пригнічені й здеморалізовані, по одному й гуртами, бійці плентаються назад до ешелюну. Раптом спереду постать командира:

— Куди? Швидко назад, в степ! Зараз прилетять знову!

І справді, дванадцять “штукасів” невдовзі знову терзають залізницю. Прямих попадань в ешелюн не було, але без втрат не обійшлося. В двох вагонах очманілі тяглові коні зірвалися з прив'язі й стали стрибати з дверей вниз, а насип був високий. Майже всі вони або поламали ноги, або звихнули шиї, або покалічилися в інший спосіб. Всіх їх пристрілили, щоб не мучилися.

Дуже жаль коней, а ще більше людей. З нашого й сусіднього ешелюну загинуло до тридцяти бійців. Всіх їх знесли до одного місця, поклали головами до насипу, а ногами в степ, всіх прикрили шинелями. Викопали братню могилу, молоденький і весь сплотнілий політрук щось там говорив про вояцький обов'язок, але сумнівно чи його хто слухав. Кожний, мабуть, думав, що у декого доля безжалісна — ще й до передової не дісталися, а вже відвоювалися.

Вивантажувалися ми затемна. Рампи-підвищення на полустанку, нашвидку зліплені саперами, були погара́ ані до невпізнання. Вони коливалися, всі дошки потріскані. В ділинах або застрявали гарматні колеса, або провалювалися коні. Вже й засіріло, а половина ще у вагонах. Командири, надриваючи голоси й дико матюкаючись, вигортали з бійців останні зусилля. Ми й без них не жаліли сил, бо кому хочеться опинитися під ворожими бомбами, та ще на стісненій станції?

Чвалаємо по дорозі, заливаємося потом, лускаємо насіння і все зиркаємо вгору. Небо чисте, ні хмаринки ніде, але, слава Богу, “штукасів” не видно й не чути. От тільки як зупиняємося на дорозі, то з заходу доноситься глухувате стугоніння, схоже на безкінечне висипання каміння на щось тверде. Десь там спереду два військові молохи товчуть землю і все, що на ній.

Фронт напевно десь недалеко, бо інакше навіщо було вивантажуватися в цих місцях? Кажуть, що ми в південному ріжку Полтавської області. Я пробую відтворити мапу з пам'яті. Невже німці вже в Полтаві? І, мабуть, в Харкові? Ще ж недавно в газетах було повно описів боротьби за Київ, а вже й Полтава під загрозою. Але ж і темпо в клятих фріців!

З М І С Т

Дещо про Авторку	7
1. Молитва	15
2. Вояцьке серце	19
3. Призабуті ключі	21
4. Червоні туліпани	24
5. Розмова з коханим	28
6. Майстер Федь	31
7. Надійна з "Фенсі Гилс"	34
8. Мама здає іспит	38
9. Божа воля	42
10. Дружба	45
11. Піст	48
12. Березнева мрія	51
13. Прийди весно... ..	54
14. Зов крові	57
15. Барвінковий Великдень	61
16. Пасна	65
17. Великодні дзвони	68
18. Великодня радість	71
19. Великдень Джін Степанюк	75
20. Проводи	79
21. Травень	82
22. Пошта	85
23. Материнське серце	88
24-25. Співак моєї мами; Весняні квіти	92-96
26-27. Під Твою милість...; Моя вчителька	100-103
28-29. Горобчин; Зустріч із сестрою	106-109
30-31. День Батька; Галузна білої акації	112-116
32-33. Іспит зрілості; Бенкет	120-124
34-35. Черешні; Літо настало... ..	127-130
36-37. Молода барабольна; Вакації Нати	133-136
38-39. З книги життя; Господній день	140-144
40-41. Останній поїзд відійшов; Невістка	148-152
42-43. Три бунети зілля; Вересень	156-160
44-45. Праця; Айстри цвітуть... ..	163-167

46. Осінь йде	170
47. Чорнобривці	174
48. Солодке яблуко	177
49. За п'ять центів	183
50. Осіннє золото	186
51. Топка соли	190
52. Листопадовий зов	193
53. Листоноша	196
54. Телефон	200
55. Солодкий цукор	203
56. Наш Листопад	206
57. У сусідів	209
58. Зло і добро	213
59. Сорочка	217
60. Чемпіон	221
61. Горнятко муки	224
62. Звичайна людська усмішка	228
63. Ніхто не любить смутку	231
65. Кущ калини	238
66. Святий Отче Миколаю... ..	242
67. Свят-Вечір у крамниці	245
68. Сіно з-над Сяну	249
69. Свят-вечірній лист	253
70. Розповідь Свят-Вечірньої тиші	257
71. Не сумуй, Реню... ..	260
72. Добра новина	264
73. Прийдіть з колядою... ..	268
74. Не плач, Рахиле... ..	272
75. Під Новий Рік	275
76. Йордан	278
77. Моїм друзям	281
78. "Канітферштан"	285
79. Маєтти	289
80. Подзвіння поручникові Тивонюкові	293
81. Вірую... ..	297